

УДК 332.14 (477.64)

Бут Т.В.

аспірант

Запорізький національний технічний університет

Бут Т.В. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ: ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ

У статті розглянуто сучасні наукові підходи щодо трактування поняття «соціально-економічний розвиток регіону» з урахуванням їх особливостей та відмінних рис та наведено авторське визначення цього поняття. Доведено, що на сучасному етапі розвитку економіки – економіки знань, поняття «регіон» слід розглядати за інноваційно-інвестиційним підходом. Констатовано, що поняття «регіон» тісно пов'язано з поняттям «розвиток», який представляє собою процес сукупних змін у соціально-економічній системі регіону, який спрямований на його перехід до нового якісно-кількісного стану під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, діючих у часі та просторі.

Ключові слова: регіон, розвиток, економічний розвиток, соціально-економічний розвиток, інноваційно-інвестиційний підхід, соціально-економічний розвиток регіону.

Бут Т.В. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА: ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ

В статье рассмотрены современные научные подходы к трактовке понятия «социально-экономическое развитие региона» с учетом их особенностей и отличительных черт и приведены авторское определение этого понятия. Доказано, что на современном этапе развития экономики - экономики знаний, понятие «регион» следует рассматривать по инновационно-инвестиционным подходу. Констатировано, что понятие «регион» тесно связано с понятием «развитие», который представляет собой процесс совокупных изменений в социально-экономической системе региона, который направлен на его переход к новому качественно-количественного состояния под влиянием факторов

внутренней и внешней среды, действующих во времени и пространстве.

Ключевые слова: регион, развитие, экономическое развитие, социально-экономическое развитие, инновационно-инвестиционный подход, социально-экономическое развитие региона.

But Tatiyana Socio-economic development: concept and content

The article describes the modern scientific approaches to the interpretation of the concept of "socio-economic development of the region" in view of their characteristics and distinctive features and provides the author's definition of this concept. It is proved that at the present stage of economic development - the knowledge economy, the concept of "region" should be considered for innovation and investment approach. Stated that the concept of «region» is closely associated with the concept of «development», which is a process of cumulative change in the socio-economic system of the region, which is aimed at its transition to a new qualitative and quantitative status by factors internal and external environment, acting in time and space.

Keywords: region, development, economic development, social and economic development, innovation and investment approach, socio-economic development of the region.

Постановка проблеми. Протягом усього історичного періоду існування людства проблема соціально-економічного розвитку є фундаментальною як з теоретичної, так і практичної точок зору. Сучасні процеси регіоналізації суспільного розвитку та поглиблення процесу праці об'єктивно передбачають визначення сутності поняття «соціально-економічний розвиток регіону» як економічної категорії. Але зміст даного поняття є відсутнім у нормативних документах та серед наукових досліджень носить дискусійний характер. Насамперед, ця оцінка вкрай необхідна фахівцям, науковцям та працівникам сфери управління для вирішення принципово важливих питань, пов'язаних з виявленням цілей і завдань регіонального розвитку та розвитку наукової регіоналістики, а також є багатоаспектною, включаючи широке коло питань ресурсного характеру, відтворювального процесу на рівні регіону в межах

єдиного економічного простору, соціально-економічного розвитку регіонів як самодостатніх регіональних систем. Без з'ясування поняття і змісту соціально-економічного розвитку регіону неможливо говорити про регіоналістику як науку і регіоналізм як напрям економічного розвитку, що і зумовило актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню зазначеної тематики присвячені численні публікації відомих науковців. Зокрема такі зарубіжні вчені, як Семенова Ф.З, Борлакова З.А. [1] вивчали забезпечення сталого динамічного соціально-економічного розвитку регіону, який передбачає необхідність підвищення економічного потенціалу, мобілізацію всіх ресурсів його суб'єктів. Вчені Светульков С.Г., Заграновська А.В. та Светунькова І.С. у своїх дослідженнях оцінювали рівень соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою нових підходів, моделей і методів моделювання соціально-економічного розвитку регіонів [2, с.48]. Серед дослідників слід відмітити і вітчизняних вчених. Так, Мурашко І.С. виділяв принципи стійкого розвитку які повинні спрямовуватися на встановлення довгострокових, перспективних та короткострокових цілей регіону, співставлення цілей і завдань кожного суб'єкту розвитку не тільки з наявністю ресурсів, але й з принципом ресурсозбереження та раціонального використання ресурсів, як обов'язкової умови досягнення стійкого розвитку регіону [3, с.54]. Вчений Геєць В.М. приділяв увагу вивченню ефективних інноваційних технологічних змін, які є головним фактором довгострокового соціально-економічного розвитку [4, с.128, 141]. Проте незважаючи на досить широкий спектр досліджень вітчизняних і зарубіжних учених з питань соціально-економічного розвитку регіону, існує нагальна потреба приділити увагу більш детальному вивченню сучасних підходів до сутності і змісту соціально-економічного розвитку регіону, які повинні набути пріоритетного статусу в діяльності законодавчої та виконавчої гілок влади задля розбудови інноваційної системи регіону і стимулювання інвестицій в технологічні зміни соціально-економічного розвитку регіону.

Постановка завдання. Метою цієї статті є проведення аналізу сучасних підходів до сутності і змісту соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історичному плані слід зазначити, що перші регіональні концепції виникли в рамках географічної науки, в якій були започатковані спроби обґрунтування особливостей розміщення тих чи інших видів економічної діяльності. Так, М.М. Колосовський зазначав: «У будь-якій науці, як показує історія наукових знань, найважчою та найважливішою справою є вихідні поняття і положення. В математиці такими є поняття про число, у фізиці – поняття про матерію, в біології – вчення про «первинну» живу матерію, клітину, в географії – вчення про регіон» [5, с.15]. Проте, як справедливо зауважують інші дослідники, такі як А.С. Маршалова, А.С. Новосьолов, поняття «регіон» базове не тільки для географії, а й для всіх економічних наук, пов'язаних з просторовими, територіальними аспектами суспільного відтворення [6, с.192].

Трактування поняття «регіон за різними науковими підходами подано в (табл. 1). Дані табл. 1 свідчать, що підходи до трактування даного поняття змінюються з еволюцією розвитку економічних систем. Зокрема, протягом ХІХ – ХХ ст. – періоду розвитку індустріальної економіки, поняття «регіон» в більшій мірі трактувалось за галузевим, організаційно-економічним, управлінським, територіально-виробничим, соціально-економічним, адміністративним, ресурсним підходами.

З урахуванням відмінних рис сучасного етапу розвитку економіки – економіки знань, підґрунтям розвитку якої є знання, інноваційна активність тощо, вважаємо за доцільне сукупність підходів щодо трактування поняття «регіон» доповнити інноваційно-інвестиційним підходом, особливістю якого є звернення посиленої уваги на інноваційні технології у виробництві, безперервний потік інвестиційних надходжень з подальшим перспективним розвитком промисловості регіону, спроможність людського потенціалу забезпечити економічну доцільність взаємодії економічних суб'єктів.

За інноваційно-інвестиційним підходом, на думку автора, регіон – це господарська територія, яка враховує особливості міжгалузевих зв'язків на сучасному виробництві, характерним для якого є нерозривний зв'язок цілого ланцюга процесу відтворення суспільного продукту, робочої сили і природного середовища та інноваційно-розвиненого людського потенціалу і інвестиційної активності.

Таблиця 1 – Підходи до трактування поняття «регіону»

Дослідник	Підхід	Визначення поняття
Лучик В.Є. [7, с.129]	Галузевий	Регіон розглядається «як сукупність різних галузей господарської території, яка охоплює виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг»
Герасимчук З.В. [8, 29-30]	Організаційно-економічний	Регіон – соціо-еколого-економічна система господарської території, самостійна в адміністративно-правовому відношенні, яка є складовою частиною країни, виділяється своїм економіко-географічним положенням, комплексом природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю екологічних проблем, а також високим рівнем внутрішніх соціально-економічних зв'язків.
Книш Я.В. [9]	Управлінський	Регіон слід розглядати як просторову територіально – економічну систему, що включає взаємовідносини «природа-бізнес-населення-влада», саморегулює економічні процеси та зв'язки та підпорядковується центральному рівню влади країни.
Токарчук О.В. [10]	Територіально-виробничий	Регіон – це територіально-цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, яка характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв'язками між ними, закінченим циклом відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями (спеціалізацією), яка виділена за сукупністю цих ознак в адміністративну одиницю та являє собою підсистему соціально-економічного комплексу країни.

Томашевськ а О. [11]	Соціально- економіч- ний	Регіон – сукупність природничих, історично сформованих, відносно стійких економічних, соціальних, національних особливостей
Гудзь П.В. [12, с.21]	Адміністративний	Регіон – система економічних, фінансових, соціальних, політичних, правових, екологічних відносин в межах адміністративно-територіального ділення, метою якої є задоволення потреб суб'єктів суспільно-економічних процесів в сприятливих умовах для життя і діяльності (творчості).
Богашко О.Л. [13, с. 21]	Ресурсний	Регіон – це адміністративно-окреслена, територіально цілісна частина країни, яка має характерний комплекс природних, трудових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів, що визначають її спеціалізацію і економічні зв'язки та напрям господарської діяльності в системі державного господарства, забезпечують відтворювальний процес розвитку, сприяють економічній самостійності у вирішенні внутрішніх питань життєдіяльності
Бут Т.В.	Інноваційно-інвестиційний	Регіон – господарська територія, яка враховує особливості міжгалузевих зв'язків на сучасному виробництві, характерним для якого є нерозривний зв'язок цілого ланцюга процесу відтворення суспільного продукту, робочої сили і природного середовища та інноваційно-розвиненого людського потенціалу і інвестиційної активності.

[узагальнено автором]

Виходячи з вищевикладеного визначення, приходимо до висновку, що поняття «регіон» та поняття «розвиток» тісно взаємопов'язані. В науковому світі існує ряд поглядів щодо трактування сутності категорії «розвиток». Розвиток розглядається як вищий тип руху, зміни матерії і свідомості; перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового. Розвиток являє собою не всяку зміну в структурі об'єкта, а тільки якісну зміну, пов'язану з перетвореннями у внутрішній зміні об'єкта, у його структурі, що представляє собою сукупність функціонально зв'язаних між собою елементів, зв'язків і залежностей.

За матеріальним підходом розвиток – необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін:

оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної схеми функцій); відсутність закономірності характерно для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес втрачає характерної для розвитку єдиної, внутрішньої взаємозалежної лінії. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформації або зникнення його елементів і зв'язків). Здатність до розвитку становить одну із загальних властивостей матерії й свідомості. Цієї думки дотримується Фролова І.Т. яка розглядає розвиток як закономірну, спрямовану якісну зміну матеріальних і ідеальних об'єктів. Ожегов С.І. та Шведова Н.Ю. під розвитком розуміють процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [14, с. 643].

Зокрема, Дудна С.П. розглядає розвиток, як сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються в наслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища. [15, с.75].

Істотну характеристику процесів розвитку становить час: по-перше, всякий розвиток здійснюється в реальному часі, по-друге, тільки часовий фактор виявляє спрямованість розвитку. Разом з тим поняття «хід часу» не тотожне поняттю «процес розвитку», оскільки розвиток того чи іншого об'єкта є функцією не об'єктивного ходу часу як такого, але життєдіяльності самого об'єкта.

Опрацювання літературних джерел дозволяє систематизувати ознаки розвитку наступним чином (рис. 1). Вихідними положеннями такої систематизації виступили соціально-економічні та регіональні особливості.

Рис. 1. Основні ознаки поняття «розвиток» [розробка автора]

Необхідно зазначити, що окремі дослідники, бажаючи наголосити на тих чи інших особливостях соціально-економічного розвитку регіонів, використовують більш широкий понятійно-термінологічний апарат, застосовуючи, зокрема, такі поняття, як «еволюція», «прогрес», «модернізація» та інші. Зазначимо, що між всіма вказаними поняттями є суттєва різниця. Наприклад, поняття «еволюція», яке є дуже близьким до поняття «розвиток», трактується переважно як такі соціальні зміни, що формують кожен новий стан по відношенню до попереднього більш досконалим і в кількісному, і в якісному відношеннях. А.С. Філіпенко наголошує, що еволюцію часто трактують як процес, що закономірно здійснюється сам по собі і є, таким чином, синонімом саморозвитку [16, с.31].

Т. Спенсер трактує поняття «еволюція» як рух від однорідного до різноманітного, як єдність диференціації та інтеграції, досягнення соціальної рівноваги в процесі адаптації системи до внутрішніх і зовнішніх змін. В окремих випадках в працях різних вчених має місце ототожнення еволюції та розвитку.

Намагаючись підкреслити відмінності між еволюцією і розвитком А.С. Філіпенко приводить такі доводи окремих авторів:

– різниця між еволюцією та розвитком у тому, що перша відображає переважно зовнішні впливи і дії поверхового характеру, а розвиток – внутрішні зміни та

процеси, що ведуть до глибинної функціональної перебудови об'єктів та їх складових, а також самої природи окремих частин цілого;

– еволюція базується на мінливості та випадковості, а розвиток – на циклічній повторюваності, стійкості [16, с.31].

На нашу думку, вказані відмінності є доволі умовними, оскільки і при розвитку регіону вивчаються «зовнішній вплив і дії».

На нашу думку, найголовніша відмінність між еволюцією і розвитком полягає в тому, що еволюція – це така зміна станів територіальної суспільної системи, яка відбувається при неусвідомленій участі людини, частини суспільства, суспільства загалом, а розвиток – це обумовлена людськими діями (прогнозуванням, керівництвом, управлінням тощо) зміна таких станів.

Проведене дослідження сутності поняття «розвиток» дає підстави стверджувати, що розвиток – це процес сукупних змін у соціально-економічній системі регіону, який спрямований на його перехід до нового якісно-кількісного стану під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, діючих у часі та просторі.

Окремі науковці досить часто ототожнюють поняття «розвиток» і «економічний розвиток». Зокрема, А.С.Філіпенко у монографії акцентує увагу на тому, що зміст поняття – «економічний розвиток» можна розкрити, з одного боку, за допомогою висвітлення різних аспектів власне даного процесу, з іншого – на основі його порівняння з близькими категоріями, такими як: прогрес, еволюція, модернізація, зростання та іншими [16, с.30]. Тож, з вищевикладеного випливає, що в науковій літературі існує чіткий поділ груп вчених на тих, які пов'язують економічний розвиток із зростанням добробуту, доходів на душу населення, поліпшенням якості життя, підвищенням ступеня задоволення головних потреб усіх членів суспільства. Серед таких науковців – Л. Безчасний, Г. Мюрдаль, А. Кругер, Л. Бальцерович, Х. Томас. Інша група вчених, зокрема Б. Габовіч, Г. Кларке, Д. Лук'яненко, акцентують увагу на найбільш загальних закономірностях вказаного процесу, тобто на його

циклічності, а також на зв'язку процесу розвитку з прогресом і зростанням, еволюцією та експансією.

Р. Нуреев, С. Енке, Г. Арндт наголошують на комплексному, багатомірному характері цього процесу, що включає в себе глибокі зміни в технічній, економічній, соціальній, політичній, інституціональній сферах, у галузі інфраструктури, технологій, освіти, а також у царині головних факторів виробництва: капіталу, природних ресурсів, праці.

Інші науковці пов'язують розвиток з якісними змінами об'єктів, появою нових суспільних форм, інновацій та нововведень, а також з трансформацією внутрішніх і зовнішніх зв'язків цих об'єктів.

Дослідження дає змогу зрозуміти, що поняття «розвиток» та «економічний розвиток» не є тотожними, що ще раз підтверджує рис.2, на якому подано основні характерні риси економічного розвитку.

Таким чином, узагальнивши існуючі в економічній літературі основні підходи до визначення поняття «економічний розвиток» та враховуючи перелічені вище його характеристики, вважаємо можливим сформулювати авторське бачення цього поняття, яке базується на узагальненні та систематизації його ознак.

Рис. 2. Трактування поняття «економічний розвиток» [розробка автора]

Економічний розвиток – це передусім процес якісного вдосконалення всіх складових економічної системи, в першу чергу – процес змін, що характеризується на зростанні добробуту населення, підвищення його життєвого рівня та головним чином, спрямований на поліпшення структури виробництва, гармонізацію розподільчих відносин, зростанням людського потенціалу.

Під соціально-економічним розвитком В.П. Залуцький розуміє зміни соціальних та економічних показників під впливом реалізації рішень щодо використання соціально-економічного потенціалу [17], тобто пов'язує досягнення соціально-економічного розвитку з результатами взаємозв'язку між соціально-економічним потенціалом і рішеннями керівників щодо його використання.

Соціально-економічний розвиток регіону повинен здійснюватися так, щоб всі зміни, що відбуваються у регіоні, в його технологічному комплексі, виробничій, інноваційній і організаційній і управлінській діяльності дозволяли зберігати і покращувати стабільність, а також інші характеристики, відповідаючі розвитку регіону.

Як зазначають Семенова Ф.З., Борлакова З.А. [1], соціально-економічний розвиток регіону визначається, перш за все, його станом в період соціально-економічних перетворень і загальними для країни макроекономічними тенденціями – наростанням техніко-економічних диспропорцій, зниженням схильності до інвестування і заощадженням, екстенсивним використанням робочої сили, наростанням негативних соціально-демографічних процесів, посиленням соціальної та економічної напруженості і падінням рівня життя. Крім того, дані особливості значною мірою диференційовані об'єктивними факторами: природно-ресурсним і трудовим потенціалом, географічним положенням, політичної та соціальної ситуацією, орієнтацією на виконання певних соціальних функцій та ін. Недоліком цього твердження є те, що дані тенденції загострюють регіональні проблеми, а специфічні особливості

конкретних регіонів обумовлюють основні відмінності в проведенні соціально-економічних перетворень. Підтримуємо думку цих науковців стосовно даного розвитку, який обумовлений змістом і структурою самого регіону, складом його речово-компонентною основою його ролі і містом у системі територіального розвитку і інтегральної праці.

За факторним підходом зарубіжних вчених у монографії С.Г. Светунькова, А.В. Заграновської, І.С. Светунькова [2, с. 48] визначено, що соціально-економічний розвиток регіону представляє собою складний об'єкт, оскільки рівень цього розвитку є результатом дій багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів і умов. Якщо економічні показники регіонального розвитку в основному визначаються особливостями регіональної економіки, то стан соціальної сфери регіону визначається як економічними і соціальними факторами самого регіону, так і діями уряду країни по гармонізації рівня соціального захисту і підтримки населення країни незалежно від успіху роботи чи не успішності роботи регіональних влад.

Мурашко І.С. [3, с.54] за економіко-соціальним підходом при визначенні соціально-економічного розвитку регіону дотримується єдності двох його складових: економічної, соціальної. Економічна складова включає збільшення об'єму випуску продукції, зростання ефективності на виробництві та внеску підприємств в економіку регіону та країни, соціальна – досягнення повної зайнятості населення, відтворення людських ресурсів.

Наступний інвестиційний підхід до соціально-економічного розвитку висловлює академік Геєць В.М, який вважає, що модель економічного розвитку, яка зводиться до стимулювання платоспроможного попиту населення через бюджет, вичерпала себе. В її межах підтримується не інвестиційний, а платоспроможний попит населення, включаючи надходження від позик і трансфертів від оstarбайтерів. Зокрема, державні позики спрямовуються на підвищення доходів найбільш вразливих прошарків населення, котрі витрачають ці кошти на придбання товарів першої потреби, включаючи імпортні. У зв'язку з цим учений пропонує змінити модель розвитку економіки й переорієнтувати її

на спрямування залучених ресурсів зі сфери споживання на інвестиційну діяльність [4, с. 128, 141].

Дослідження сучасних підходів щодо соціально-економічного розвитку регіону дають змогу визначити про недосконалість цих підходів в умовах розвитку економіки знань. І оскільки вирішальну роль для динаміки і структури економічного росту відіграють залучення інвестицій та розвиток інновацій, то варто дане поняття розглядати за інноваційно-інвестиційним підходом.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що до тепер існує цілий ряд підходів щодо трактування поняття «соціально-економічного розвитку регіону», кожен з яких відповідає певному етапу еволюційного розвитку економічних систем. В умовах розвитку інноваційної економіки трактування даного поняття є найбільш обґрунтованим за інноваційно-інвестиційним підходом. За яким, на думку автора, під «соціально-економічним розвитком регіону» слід розуміти процес динамічних змін у соціально-економічній системі регіону, заснований на розвитку і інвестиційної активності, здійснювання на усіх етапах відтворювального процесу росту якості життєдіяльності населення регіону, шляхом досягнення нового якісно-кількісного стану її елементів і зв'язків під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, з метою забезпечення сприятливих матеріальних і нематеріальних умов життєдіяльності мешканців регіону.

Подальші дослідження будуть спрямовані на більш детальне вивчення соціально-економічних показників, як чинника впливу на розвиток регіону.

Бібліографічний список:

1. Семенова Ф.З. Основные факторы социально-экономического развития региона [Електронний ресурс] Електрон. наук. журнал. Современные научные исследования. Економіка / Ф.З. Семенова. – 2013. – Вип. 16. – Режим доступу : <http://www.uecs.ru/статьи-вак/economics/основные-факторы-социально-экономического-развития-региона>.

2. Светуныков С.Г. Комплекснозначный анализ и моделирование неравномерности социально-экономического развития регионов России / Светуныков С.Г., Заграновская А.В., Светуныков И.С.: монография / С.Г. Светуныков. – М.: СПб, 2012. – 129 с.
3. Мурашко І.С. Складові та принципи стійкого розвитку підприємства / І.С. Мурашко // Кримський економічний вісник. – Наук. журн. – Ч.2. – 2013 – № 03. – С. 52 – 55.
4. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія / В.М. Геєць. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун., 2008. – 389 с.
5. Колосовский Н.Н. Теория экономического районирования / Н.Н. Колосовский. – М.: Мысль, 1969. – 164 с.
6. Маршалова А.С. Управление экономикой региона : [учеб. пос.] / А.С. Маршалова, А.С. Новосёлов: ИЭОПП СО РАН. – Новосибирск: Сибирское соглашение, 2001. – 404 с.
7. Лучик В.Є. Особливості регіонального маркетингу / В.Є. Лучик // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Вип. 113. – Харків: ХНТУСГ, 2011. – 505 с.
8. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: монографія / З.В. Герасимчук, І.В. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
9. Книш Я.В. Генезис сутності та змісту поняття «регіон» як економічної категорії / Я.В. Книш // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. – Вип. 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
10. Токарчук О.В. Соціально-економічна сутність поняття «регіон» / О.В. Токарчук: [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=2792>.
11. Томашевська О.А. Теоретичні підходи до тлумачення поняття «регіон» / О.А. Томашевська // Наук. інтернет-конф. Тернопільська державна с/г дослідна станція ІКСГП НААН. Економічні науки. – 2012. – Вип. 4. – Режим доступу:

http://conftiapv.at.ua/publ/konf_26_27_kvitnja_2012_r/sekcija_5_ekonomichni_nauk_i/teoretichni_pidkhodi_do_tlumachennja_ponjattja_region/.

12. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / П.В. Гудзь. – Донецьк: ІСПД НАН України, ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. – 270 с.

13. Богашко О.С. Науково-методичні засади стратегії економічного розвитку регіону: дис. канд. екон. наук: спец. 08.10.01 / О.С. Богашко. – Умань, 2005. – 206с.

14. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеол. выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – [4-ое изд., перераб. и доп.]. – М.: Изд-во «Азбуковник», 2001. – 940 с.

15. Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» / С.П. Дунда // Проблеми підвищення інфраструктури: зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 32. – С. 70 – 75.

16. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. монографія / А.С. Філіпенко. – К.: Знання України, 2002. – 190 с.

17. Залуцький В.П. Сутність соціально-економічного розвитку машинобудівних підприємств: методи та принципи їх забезпечення / В.П. Залуцький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19. – С. 163 – 169.